

ÜPP STRATEEGIAKAVA 2021–2027: SWOT-ANALÜÜS JA VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE ERIEESMÄRKIDE LÕIKES

SWOT-analüüs ja vajaduste kindlaksmääramine põhinevad „Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava 2030“ raames läbi viidud analüüsil ja kaasamisprotsessi tulemustel

Maaeluministerium

28.06.2019

SISUKORD

1. ERIEESMÄRK – TOETADA PÕLLUMAJANDUSTOOTJA ELUJÕULISUST TAGAVAT SISSETULEKUT JA VASTUPANUVÕIMET KOGU EL-IS, ET TAGADA TOIDUGA KINDLUSTATUS	2
1.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST	2
1.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE	3
2. ERIEESMÄRK – SUURENDADA KONKURENTSIVÕIMET JA TURULE ORIENTEERITUST, PÖÖRATES ERILIST TÄHELEPANU TEADUSUURINGUTELE, TEHNOLOOGIALE JA DIGIÜLEMINEKULE.....	5
2.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST	5
2.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE	6
3. ERIEESMÄRK – PARANDADA PÕLLUMAJANDUSTOOTJATE POSITSIOONI VÄÄRTUSAHELAS ..	8
3.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST	8
3.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE	8
4. ERIEESMÄRK – PANUSTADA KLIIMAMUUTUSTE LEEVENDAMISSE JA NENDEGA KOHANEMISSE NING SÄÄSTVASSE ENERGIASSE.....	10
4.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST	10
4.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE	11
5. ERIEESMÄRK – EDENDADA SÄÄSTVAT ARENGUT JA SELLISTE LOODUSVARADE TÕHUSAT MAJANDAMIST NAGU VESI, MULD JA ÕHK.....	12
5.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST	12
5.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE	13
6. ERIEESMÄRK – PANUSTADA ELURIKKUSE KAITSESSE, EDENDADA ÖKOSÜSTEEMI TEENUSEID NING SÄILITADA ELUPAIKU JA MAASTIKKE.....	14
6.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST	14
6.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE	15
7. ERIEESMÄRK – OLLA ATRAKTIIVNE NOORTE PÕLLUMAJANDUSTOOTJATE JAOKS JA SOODUSTADA ETTEVÕTLUSE ARENGUT MAAPIIRKONDADES	16
7.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST	16
7.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE	16
8. ERIEESMÄRK – EDENDADA MAAPIIRKONDADES TÖÖHÕIVET, MAJANDUSKASVU, SOOLIST VÕRDUST, SOTSIAALSET KAASATUST JA KOHALIKKU ARENGUT, SEALHULGAS BIOMAJANDUST JA SÄÄSTVAT METSAMAJANDUST	18
8.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST	18
8.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE	20
9. ERIEESMÄRK – PARANDADA EL-I PÕLLUMAJANDUSE REAGEERIMIST ÜHISKONNA NÕUDLUSELE TOIDU JA TERVISE OSAS, SEALHULGAS SÄÄSTVAL MOEL TOODETUD OHUTU JA TOITEV TOIT, TOIDU RAISKAMINE, LOOMADE HEAOLU.....	21
9.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST	21
9.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE	23

1. ERIEESMÄRK – TOETADA PÕLLUMAJANDUSTOOTJA ELUJÕULISUST TAGAVAT SISSETULEKUT JA VASTUPANUVÕIMET KOGU EL-IS, ET TAGADA TOIDUGA KINDLUSTATUS

1.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST

Eestis on kasutatavat põllumajandusmaad ca 1 miljon ha, millest põllumaad oli 2018. aastal üle 680 tuhande hektari, sellest enam kui poolel kasvatati teravilja (51%), veerandil söödakultuure, kümnendikul tehnilisi kultuure (11%) ja kaunvilja (7%). Nii kartuli kui ka köögi- ja puuviljade ning marjade kasvupinnad jäävad alla 1% kasutatavast põllumajandusmaast, väga väike on ka katmikalade osatähtsus. Kolmandiku põllumajandusmaast moodustab püsirohumaad. Tootmissuundadest on maakasutuse alusel peamisteks rohusöödapõhine (60% kasutatavast põllumajandusmaast on söödakultuuride all) loomakasvatus (piima- ja lihaveised, lambad ja kitsed, hobused) ning teravilja (33% kasutatavast põllumajandusmaast) ja tehniliste kultuuride kasvatus (ca 8,5%).

Eestis toodetakse teravilja ja piima rohkem kui ise ära tarbime. Samas on köögiviljade, värskete puuviljade ja marjade, kartuli ning liha toodang väiksem kui siseturu nõudlus, kuigi tootmiseks jagub piisavalt ressursse. Puu- ja köögiviljakasvatuse üks oluline arengut takistav tegur on ettevõtete madal esmatöötlemise ja säilitamise võimekus. Toiduga kindlustatuse seisukohast on oluline laiem ja terviklikum lähenemine toidu varustuskindlusele, sh valmisoleku tagamine kriisiolukorras toitu toota ja selle kättesaadavus tagada.

Eestile on iseloomulik renditud põllumajandusmaade suur osakaal kogu kasutuses olevast põllumajandusmaast, ulatudes 2018. aastal PRIA andmetel kuni 68%-ni (sh juriidilistel isikutel kuni 75% ja füüsilistel isikutel (sh FIE'd) kuni 53%). Suurematel ettevõtetel on rendimaa osatähtsus suurem, näiteks 500–1000 ha kohta ühtset pindalatoetust taotlevatel isikutel on rendipinna osakaal 74%, alla 10 ha kohta taotlejatel 24%.

61% kasutuses oleval põllumajandusmaal paiknevad maaparandussüsteemid (üle 600 tuhande ha). 83% kuivendussüsteemidest on enam kui 30 aastat vanad (ehitatud 1965–1985), valdavalt 60–400 ha suurused ning paiknevad üldjuhul mitme maaomaniku ja suures osas renditud maadel, mis ei motiveeri tegema pikaajalisi investeeringuid.

Eesti põllumajandusettevõtete struktuur on duaalne – põllumajandusmaa on koondunud suuremate ettevõtete kasutusse (ca 45% põllumajandusmaast on 3% majapidamiste kasutuses). Kuni 10 ha suuruse maakasutustega majapidamisi on arvuliselt üle poole (51%), kuid nad kasutavad ainult 4% kogu põllumajandusmaast. Üle 100 ha suurusega majapidamisi on 12%, nad kasutavad 78% kogu põllumajandusmaast ja toodavad 76% standardtoodangust. Majandusliku suuruse alusel on üle 500 tuhande euro suuruse standardtoodanguga majapidamisi Eestis 1,7%, nende kasutuses on 32% kogu põllumajandusmaast ja nad annavad 54% standardtoodangust.

Põllumajanduslike majapidamiste arv on vähenenud ca 16 tuhande majapidamiseni (2005. aastal oli üle 27 tuhande põllumajanduslikku majapidamist). Suurenenud on mahetootjate arv, moodustades 11% kõikidest põllumajanduslikest majapidamistest (2018. aastal 1948 mahetootjat).

Eestis on mitmekesine põllumajandustootmine. Vastavalt FADNi 2017. a andmetele andsid tootmistüüpide põhiselt kõige suurema osa (39%) põllumajandussektori standardkogutoodangust piimatootjad, neile järgnesid taimekasvatustootjad (36%), loomakasvatuse tootmistüübi tootjad (7%) ning sea- ja linnukasvatavad (5%). Teised sektorid, nt aiandus ja mesindus moodustavad standardkogutoodangu väärtusest väikese osa.

Põllumajanduse majandusharu kogutoodangu väärtus on EL-iga liitumisest alates kahekordistunud (2004. aastal 482,8 mln eurot, 2018. aastal 856 mln eurot), kuid toodangu väärtus hektari kohta on ELi keskmisest oluliselt madalam (2016. aastal moodustas Eesti põllumajanduse majandusharu kogutoodangu väärtus ha kohta (753 €/ha) 32% EL keskmisest (2354 €/ha)), sest peamiselt toodetakse väiksema lisandväärtusega odavamalt toodangut. Samas pakub maailmas üha suurenev nõudlus mitmekesisema ja tervislikuma toidu järele OECD raporti „Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia“ kohaselt võimalust tulla turule uudsete ja suurema lisandväärtusega toodetega. Mahetootjate kogutoodangu väärtus moodustab põllumajandussektori kogutoodangu väärtusest 8%.

Põllumajandussaaduste tootjahinnad on Eestis madalamad kui EL-is keskmiselt ja kulud 1 euro toodangu tootmiseks tootjahinnas ühed kõrgemad (27–30% keskmisest kõrgemad). Kui 2017. aastal oli Eestis kogukulude ja kogutoodangu suhe 1,09, siis EL-is keskmiselt on see 0,86. Energiakulud moodustavad vahetarbimises ligikaudu 13%. Põllumajanduses rakendatakse diislikütuse aktsiisisoodustust 36 senti 1 liitri kohta võrreldes tavamääraga. Lisandväärtus hõivatu kohta on alates EL-iga liitumisest oluliselt suurenenud, kuid tööjõu tootlikkus jääb alla EL-i keskmisele. Tootlikkuse kasvu on soodustanud eelkõige suured, tehnoloogiliselt tõhusad, ressursimahukad ja uuenduslikud põllumajandusettevõtted. Tootmis- ja tootetoetused moodustavad tootmisteguritulus olulise osa ja nende osatähtsus kõigub aastate lõikes.

Tootjahindade EL-i keskmisega võrreldes madalama taseme ja nende volatiilsuse tõttu kõigub sektori sissetulek aastate lõikes oluliselt ja seega on toetustel sektori sissetuleku stabiilsuse tagamisel oluline roll. Alla 300 ha suuruste ettevõtetele jäi kogutoodanguga katmata 16% kogukuludest. Üle 300 ha suurustes ettevõtetes ei katnud kogutoodang kogukulusid 21% ulatuses.

Eestis jääb otsetoetuste arvestuslik tase hektari kohta 2020. aastal EL-i keskmisest 34% madalamaks, mis koosmõjus kõrgemate tootmiskuludega mõjutab oluliselt sektori konkurentsivõimet (Eestis on arvestuslik otsetoetuste tase hektari kohta 2020. aastal 178 €/ha, EL-is keskmiselt 270 €/ha). Otsetoetused aitavad sektori sissetulekuid tasakaalustada, seda nii ebasoodsa turuolukorra kui ka ilmastikutingimuste perioodil. Ka aastatel 2021–2027 jääb tõenäoliselt otsetoetuste arvestuslik tase hektari kohta EL-i keskmisest madalamaks

Tootmisriskide maandamiseks on alates 1999. aastast rakendatud põllumajanduskindlustustoetust, mida alates 2019. aastast rakendatakse Eesti maaelu arengukava 2014–2020 (MAK 2014–2020) meetmena. Kindlustustoetust on siiski kasutatud väga minimaalses mahus ja mitte kõikide tootmisriskide maandamiseks.

Põllumajandushõive on alates Eesti taasiseseisvumisest pidevalt vähenenud. Analoogselt teiste arenenud riikidega on probleemiks nii kvalifitseeritud ja hooajalise tööjõu kui ka spetsialistide puudus. Võrreldes EL-i keskmisega on Eestis ettevõtjatulu aastate keskmisena mittepalgalise tööjõu kohta kõrgem (kõikudes olulisel määral), kuid põllumajandussektor on orienteeritud pigem palgalise tööjõu kasutamisele (ca 2/3 on palgalise tööjõu osatähtsus), samal ajal kui EL-is on reeglina tegu pigem peretaludega ning ca 70% tööjõust on mittepalgaline tööjõud.

1.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE

(Erieesmärgi all identifitseeritud vajadused, mis tulenevad SWOT-analüüsist, on esitatud nende prioriteetsuse järjekorras)

Stabiilsete sissetulekute tagamiseks tuleb jätkata ühtse pindalatoetuse ning kliimat ja keskkonda säästvate põllumajandustavade toetusega sarnaste kavadega. Erinevates sektorites raskustega toimetulekuks on oluline maksta tootmiskohustusega seotud toetusi.

Põllumajandustootjate vastupanuvõime suurendamiseks turu- ja tootmisriskide vastu on oluline jätkata riskijuhtimisinstrumentide Eesti turul pakkumist ning uute instrumentide väljatöötamist. Tulenevalt põllumajandustootjate suhteliselt vähesest teadlikkusest erinevatest riskide juhtimise alal (tegevuse mitmekesistamine, ühistegevus, loomade ja saagi kindlustamine jne) on oluline valdkonnas edasi arendada ka nõuandeteenistuse kompetentsi.

Põllumajandusmaa jätkusuutliku kasutamise tagamiseks on vajalik kaasajastatud põllumajanduse taristu olemasolu, mis vastaks tänastele nõuetele ja kliimamuutuste tingimustes. Eelkõige on vaja tagada maaparandussüsteemide toimimisvõime, mis võimaldaks põllumajandusmaa sihipärasest kasutamist, suurendaks saagikindlust ja maandaks põllumajandustootjate ilmastikust tingitud tootmisriske. Põllumajanduse taristu investeringute puhul tuleb rohkem tähelepanu pöörata ühisinvesteringutele.

Toiduga kindlustatuse ning põllumajandustootmise ressursitõhusamaks muutumise tagamiseks on vaja luua ja teha kättesaadavaks uusi teadmisi ning teadustulemustel põhinevaid lahendusi. Kuna põllumajandustootjate kompetentsid vajavad pidevat täiendamist, tuleb jätkata innovatsiooni ja teadmussiirde (sh nõuandeteenus) toetamist, lisades paindlikkust ja täiendavaid võimalusi teemaderingi osas (nt laiendada nõuandeteenuseid töötlemisele, et aidata kaasa toodangu lisandväärtuse suurendamisele, parandada nõuandeteenuse kättesaadavust keskkonna valdkonnas).

Tuleb jätkata väikeste põllumajandustootjate toetamist selleks, et muuta maapiirkondi elujõulisemaks ning panustada maapiirkondade tööhõivesse ja arengusse.

Toiduvarekindluse tagamise osas on vajadus viia läbi täiendavaid uuringuid, analüüse, suurendada toimepidevust ja kohaldada meetmeid toiduvarekindluse tagamiseks ning korraldada riskikommunikatsiooni.

Kõrgemate tootmiskulude leevendamiseks on oluline jätkata põllumajanduslikus tootmises rakendatava diislikütuse aktsiisisoodustust võrreldes tavamääraga, kuna ilma selleta kallineks põllumajandustoodete tootmiseks kasutatav kütus kuni 20%.

2. ERIEESMÄRK – SUURENDADA KONKURENTSIVÕIMET JA TURULE ORIENTEERITUST, PÕÖRATES ERILIST TÄHELEPANU TEADUSUURINGUTELE, TEHNOLOOGIALE JA DIGIÜLEMINEKULE

2.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST

Põllumajandusettevõtete tootlikkus on paranenud, kuid viimastel aastatel olnud languses. Võrreldes EL-i keskmisega on 2005. a baasil võrrelduna Eesti põllumajandusettevõtete tootlikkus suurenenud 4 protsendipunkti enam (EL-s paranenud 9%, Eestis 13%). Tööjõutootlikkus on suurenenud FADNi andmetel alates 2006. aastast 2,8 korda, kuid on tootmistüüpide lõikes väga erinev. Suurim on tööjõutootlikkuse tõus piimatootmises ning sea- ja linnukasvatases (üle 3 korra), väiksem aianduses (ca 40%) ja loomakasvatases (ca 60%).

Põllumajandustootjate brutoinvesteeringud tehnoloogiate rakendamiseks kasutuses oleva põllumajandusmaa hektari kohta on suurenenud, kuid jäävad veel alla EL-i keskmisele. FADNi andmetel moodustavad brutoinvesteeringud kasutuses oleva põllumajandusmaa hektari kohta perioodi 2004–2016 keskmisena 68% EL-28 keskmisest. Investeeringussuutlikkus on sektoris üldiselt viimastel aastatel olnud tagasihoidlikum, kuna kogutoodangu väärtusest moodustab vahetarbimine ligikaudu 70% (EL keskmine 59%). Tootmistüüpide ja suurusgruppide lõikes on ettevõtete võlakordaja erinev. Suurim on võetud kohustuste osatähtsus piimatootmise ettevõtetes ja üle 400 ha suuruses taimekasvatuse ettevõtetes (üle 40%).

Eestis on 59% majapidamistest standardkogutoodanguga 4–25 tuhat eurot. Neid iseloomustab olulisel määral peretööjõu kasutamine, rendimaa keskmisest väiksem osatähtsus, saagikuste ja piimakuse oluliselt (kuni 40%) madalam tase. Samuti on investeeringud ha kohta madalamad ning ka võlakordaja madalam kui FADNi keskmisel ettevõttel.

Eestis tegutses toiduainetööstuse valdkonnas 2017. aastal 737 ettevõtet ning nende arv on võrreldes 2013. aastaga kasvanud peaaegu poole võrra. Kõige rohkem on kasvanud mikroettevõtete arv (2013. aastal 295 ettevõtet, 2017. aastal 530 ettevõtet). Väikese suurusega ettevõtete arv on toimunud väike kasv, teistes suurusgruppides on ettevõtete arv jäänud praktiliselt samaks. Mahetooraine väärindamisega tegelevaid ettevõtteid oli 2018. aastal 168 ning viimase viie aastaga on mahetöötajate arv kahekordistunud. Suurusgrupiti (tööga hõivatud isikute arvu järgi) on toiduainetööstuste hulgas enim alla 10 töötajaga mikroettevõtteid (72% kogu ettevõtete arvust), väikese suurusega oli 19%, keskmiseid 7% ning vaid 2% ettevõtetest olid üle 250 töötajaga. Vaatamata suurele arvule moodustab mikroettevõtete müügitulu vaid 5% toiduainetööstuse müügitulust. Samas üle 250 töötajaga ettevõtete osakaal müügitulus on üle 30%. Eesti toiduainetööstustes loodav lisandväärtus töötaja kohta oli 2016. aastal peaaegu poole väiksem kui EL-i keskmine. Samuti on Eesti toiduainetööstuste investeeringute maht materiaalsesse põhivarasse võrreldes EL-i keskmisega suhteliselt madal ning moodustab sellest umbes 60%. Kui EL-is keskmisena investeerisid toiduainetööstused 2016. aastal materiaalsesse põhivarasse ligikaudu 8900 eurot töötaja kohta, siis Eestis oli vastav näitaja 5700 eurot. Ka müügitulu töötaja kohta oli 2016. aastal EL-i toiduainetööstustes keskmiselt kaks korda (250 000 eurot töötaja kohta) suurem kui Eestis (121 000 eurot). OECD raportis „*Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Estonia*“ tuuakse välja, et Eesti toiduainetööstuste probleemiks on mastaabiefekti võimaldavate ettevõtete puudumine, millest tulenevad väikesed tootmismahud ning sellest tulenev madal konkurentsivõime. Samuti on raporti kohaselt Eesti toiduainetööstustel madal võimekus iseseisvaks tootearendus- ja innovatsioonitegevuseks.

Eestis toodetud või töödeldud põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport oli 2018. aastal hinnanguliselt 869,3 mln eurot. Suurima panuse eksporti andsid piima- (21%) ja teraviljasektor (12%). Eesti päritolu põllumajandus- ja toidukaupade ekspordikäibes on töödeldud toodete osakaal ligikaudu 2/3 ehk üle kolmandiku Eesti põllumajandussaadustest eksporditakse ilma neile täiendavat lisandväärtust andmata. Mahetöötlemisele spetsialiseerunud tööstuste töötlemismaht on väike ja seetõttu suur osa Eesti mahedatest põllumajandussaadustest kasutatakse tööstustes tavatoodete tooraineks või eksporditakse töötlemata kujul.

Tulenevalt Eesti väiksusest ning piiratud ostujõust on sektori arenguks vajalik leida uusi stabiilse turuga ekspordi sihtriike. Erinevatel turgudel müügi edukuse saavutamiseks on vajalik eksporditöride müügiialase võimekuse ja kompetentside jätkuv arendamine.

Põllumajanduse ja toiduainetööstuse konkurentsivõime suurendamisel on oluline osa ka teadus- ja arendustegevustel. Põllumajandus- ja toiduvaldkonna teadust tehakse Eestis mitmes teadus- ja arendusasutuses. Ettevõtted on üldiselt kaasaegsete tehnoloogiate kasutamises edumeelsed. Olemasolevaid teaduse-, innovatsiooni- ja teadmussiirde meetmeid kasutatakse aktiivselt, kuid investeeringud teadus- ja arendustegevusse on ebapiisavad.

2.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE

(Erieesmärgi all identifitseeritud vajadused, mis tulenevad SWOT-analüüsist, on esitatud nende prioriteetsuse järjekorras)

EL-i ühisturul konkurentsivõime püsimiseks olukorras, kus Eesti otsetoetuste tase on EL-i keskmisest olulisest madalam, tootmiskulud aga kõrgemad, on Eesti põllumajandustootmine olnud sunnitud kontsentreerima suurematesse tootmisüksustesse, millega on kaasnud väikeste põllumajandusettevõtete arvu ja peretööjõu osatähtsuse vähenemine. Kuigi sektori majanduslik efektiivsus seeläbi kasvab, siis väiketootjate arvu vähenemine mõjutab negatiivselt maapiirkondade sotsiaalmajanduslikku arengut. Põllumajandustootjate sissetulekute tagamisele ja konkurentsivõime suurendamisele aitaks kaasa investeeringud põllumajandustootmisesse, ühistegevuse edasine areng ja parem koostöö tarneahela erinevate lülide vahel jm.

Tulenevalt Eesti toiduainetööstuste väiksusest peaks jätkuvalt soodustama ja toetama ühisinvesteeringuid, mis aitavad paremini kaasa struktuursete muutuste toimumisele ja on laiemal mõjul. Samuti toeks see endaga kaasa suuremad tootmismahud ja sellest tuleneva konkurentsivõime tõusu ning suurendaks maapiirkonna väiketootjate toodangu paremat väärimist või turustamisvõimalusi.

Investeeringuvajadus on Eesti toiduainetööstuses endiselt suur. Oluline on panustada investeeringute tegemisel tehnoloogiasse ning teadus- ja arendustegevusse. Lisaks investeeringutele tehnoloogiasse on vajalik senisest suuremas mahus panustada ka Eesti eksporditöride teadmiste ja kompetentside arendamisesse, mis võimaldaks meie toiduainetööstusel siseneda uutele turgudele.

Vajalik on toetada investeeringuid kohalikul bioressursil põhinevate väärimisüksuste väljaarendamiseks. Paremini tuleb ära kasutada tootmisest tekkivaid kõrvalsaadusi ja jäätmeid ning kasutada bioloogilisi ressursse energia ja materjalide tootmiseks.

Uuenduslike lahenduste väljatöötamiseks ja tehnoloogiliste lahenduste kasutuselevõtuks on vajalik senisest aktiivsem koostöö ettevõtjate, teadusasutuste, nõustajate jt seotud sihtrühmade vahel. Ettevõtetele praktiliste lahenduste väljatöötamine eeldab uute teadmiste loomist ning

teadustulemustel põhinevate uudsete lahenduste kättesaadavust ja ajakohase info sihtgruppideni viimist. Sektori kompetentsid uute tehnoloogiate, teadustulemuste ja digilahenduste osas vajavad pidevat täiendamist. Jätkata tuleb innovatsiooni ja teadmussiirde (sh nõuandeteenus) toetamist, lisades paindlikkust ja täiendavaid võimalusi teemaderingi osas, nt laiendada nõuandeteenuseid töötlemisele.

MUSTAND

3. ERIEESMÄRK – PARANDADA PÕLLUMAJANDUSTOOTJATE POSITSIOONI VÄÄRTUSAHELAS

3.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST

Toidutarneahelat iseloomustab iga järgmise lüli üha kasvav kontsentreerumine. Eriti tugevalt on viimasel kümnendil koondunud jaekaubandus, võimaldades dikteerida toiduainete tootjatele ja tarnijatele oma tingimusi. Kaubanduse jätkuv kontsentreerumine süvendab toidutarneahela tasakaalustamatust. Võrreldes ahela järgmiste lülidega on põllumajandustootjad valdavalt väikesed ning killustunud ja omavad nõrgemat turujõudu. Eesti toidusektor tegutseb EL-i siseturu osana ning põllumajandustootjad konkureerivad EL-i teiste liikmesriikide põllumajandustootjatega samadel tingimustel. Põllumajandustootjate nõrgem turujõud võrreldes tarneahela järgmiste lülidega mõjutab oluliselt sektori konkurentsivõimet.

Põllumajandustootjate ühistutesse koondumine ning omavaheline koostöö suurendavad tootjate turujõudu ning tugevdavad tootjate positsiooni toidutarneahelas, tagavad põllumajandus- ja toiduainesektori mitmekesise ettevõtlusstruktuuri ning õiglased ja stabiilsed sissetulekud, suurendavad konkurentsivõimet ja turule orienteeritust ning tõstavad lisandväärtust ja ekspordivõimekust. Üha rohkem Eesti põllumajandustootjaid on ühistutega liitumisele avatud, toidukvaliteedikavades osalejate arv on viimasel aastal kasvanud. Piima- ja teraviljasektoris tegutsevad ka üle 100 liikmega ühistud, mis investeerivad lisandväärtuse kasvu ning ekspordivad oma tooteid. Kuigi ühistute arv on viimastel aastatel hüppeliselt kasvanud, on enamik loodud ühistutest väikesed ja loovad vähe lisandväärtust. Turul tegutsevatest ühistutest 80% on väikesed ning nõrga turujõuga. Ühistegevuse tase erinevates põllumajandussektorites erineb oluliselt.

Ühistegevuse arengut takistavad jätkuvalt nõukogudeaegne negatiivne kogemus, tootjate piiratud võimekus ühistu arengusse investeerida, puudulikud teadmised ühistegevusest ning professionaalsete juhtide ja eestvedajate puudus. Kuigi EL-i turukorraldusmeetmed võimaldavad tunnustatud tootjaorganisatsioonidel kasutada erandeid konkurentsieeskirjadest ning saada finantsabi eesmärgiga suurendada oma liikmete turujõudu, on Eesti üks vähestest liikmesriikidest, kus ühtegi ühistut tootjaorganisatsioonina tunnustatud ei ole ning toetused sektori huvipuuduse tõttu rakendust pole leidnud, mistõttu ühistegevuse mahajäämus võrreldes EL-iga süveneb.

3.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE

(Erieesmärgi all identifitseeritud vajadused, mis tulenevad SWOT-analüüsist, on esitatud nende prioriteetsuse järjekorras)

Põllumajandustootja positsiooni tugevdamiseks toidutarneahelas on oluline motiveerida tootjaid koonduma ühistutesse, sealhulgas tuleb suuremat tähelepanu pöörata sektoritele, kus ühistegevuse tase on väga madal või sisuliselt puudub. Väiksemate liikmete arvuga ühistud võiksid ühineda või teha tihedamat koostööd, et läbi tootmismahade kontsentreerumise või kulude optimeerimise oma turujõudu kasvatada. Väikeste ühistute puhul võiks arenguperspektiiviks olla ka nišitoodete (mahepõllumajandus, kvaliteedikavade raames toodetud tooted) tootmine, mille müügil või töötlemisel on võimalik saada suuremat tulu.

Eesti ekspordis on suur osa väärindamata toorainel ning tootjate sissetulekuid mõjutavad oluliselt hinna- ja tootmisriskid. Tootjatele stabiilsemate sissetulekute ning välisturgudel konkurentsivõimelisuse tagamiseks on vajalik põllumajandustootjate suurem koondumine, ühistu müügitulu kasv liikme kohta ning ühistute poolt loodud lisandväärtuse osakaalu tõus. Eelkõige tuleb soodustada tarneahelas valdkonnaüleseid koostööprojekte, mis aitaksid suurendada lisandväärtuse loomist kogu ahelas.

Põllumajandustootja ning toiduainetööstuse positsiooni tugevdamiseks tuleb piirata ka ebaausaid kaubandustavasid, mida kontsentreerunud ning tugevama läbirääkimispositsiooniga jaekaubandusettevõtted endast nõrgema turujõuga tarneahela osalistele peale suruvad. Ebaausate kaubandustavade esinemine võib panna ettevõtja kasumi ja kasumimäära surve alla, mille tulemuseks võib olla ressursside ümberpaigutamine ning isegi elujõuliste ja konkurentsivõimeliste turuosaliste ettevõtlusest kõrvaldamine.

Tootjate ühistutesse koondumise eelduseks on tootjate teadmiste kasv nii ühistegevusest, kvaliteedikavadest kui muudest koostöövõimalustest. Ühistu kui majandusüksus ei erine oluliselt teistest turul toimivatest ettevõtlusvormidest ning ühistu konkureerib teiste ettevõtetega samadel tingimustel, samal ajal on ühistu otsustusprotsessid keerulisemad ning aeganõudvamad, mistõttu on oluline ühistu professionaalne juhtimine. Hetkel on ühistute arengut takistavateks teguriteks nii ühistu oskamatus kujundada oma ühistule sobiv juhtimismudel kui võimetus kapitali kaasamiseks kujundada sobiv omandiõiguse mudel. Ühistute jätkusuutlikkuse tagamiseks on oluline tagada järjepidev teadmussiire, praktiline abi ühistu igapäevatoos ette tulevate väljakutsetega toimetulekuks ning teadustulemustel põhinev ühistute arenguprogramm. Seetõttu on oluline AKISE (Agricultural Knowledge and Innovation System) terviklik toimimine. Ühistute konkurentsivõime tõstmisele vajalike praktiliste lahenduste väljatöötamine eeldab uute teadmiste loomist ning teadustulemustel põhinevate uudsete lahenduste kättesaadavust ja ajakohase info sihtgruppideni viimist. Sektori osapoolte kompetentsid uute tehnoloogiate, teadustulemuste ja digilahenduste osas vajavad pidevat täiendamist. Jätkata tuleb innovatsiooni ja teadmussiirde (sh nõuandeteenus) toetamist, lisades paindlikkust ja täiendavaid võimalusi teemaderingi ja sihtgruppide osas.

4. ERIEESMÄRK – PANUSTADA KLIIMAMUUTUSTE LEEVENDAMISSE JA NENDEGA KOHANEMISSE NING SÄÄSTVASSE ENERGIASSE

4.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST

Keskkonnasõbralike tehnoloogiate ja praktikate kiire areng ning nende kättesaadavuse ja kulutõhususe paranemine võimaldavad rakendada säästlikke lahendusi ja aidata kaasa kliimamuutuste mõjude leevendamisele ja nendega kohanemisele ning arendada säästvat energiat, samuti leevendada kasvavat survet ressursidele. Kliimamuutuste leevendamise ja kohanemise vajadust on silmas peetud erinevate MAK 2014–2020 meetmete väljatöötamisel – otseselt või kaudselt panustavad sellesse enamuse keskkonna- ja investeringutoetusi. Kliimamuutuste leevendamise ja nendega kohanemise juures on põllumajanduses tugevuseks ka riiklikud tegevused ja tulevikuplaanid ohtlike taimekahjustajate leviku ennetamiseks ja tõrjeks ning haiguskindlate taimesorvide aretus. Säästvasse energiasse aitab panustada biogaasi tootmine, mis on loonud heal tasemel ekspertteadmisi ja kogemusi.

Panustamisel kliimamuutuste leevendamisesse ja nende mõjudega kohanemisesse on oluline roll riigi võimekusel seirata ja analüüsida kogutud andmeid põllumajanduse keskkonnasurve kohta. Hetkel on seire ebapiisav ja statistiliste andmete kvaliteet ebahütlane. Kliima ja põllumajanduse seoste osas on teadus- ja arendustegevuse tase ebahütlane ning vastavaid pilootprojekte on vähe. Samuti on vähene teadlikkus kliimamuutustega seotud probleemidest ja nende lahendamise võimalustest. Põllumajanduses toimub intensiivistumine, samuti on investeringud keskkonnahoidu ebapiisavad.

Kliima soojenemisega kaasnev põllumajanduskultuuride mitmekesisuse suurenemine, vegetatsiooniperioodi pikenemine ning biomassi produktsiooni kasv loovad võimaluse säästliku biomajanduse arendamiseks. Keskkonnasõbralike tehnoloogiate ja praktikate kiire areng ning kättesaadavuse ja kulutõhususe paranemine võimaldavad rakendada säästlikke lahendusi põllumajanduses ja metsanduses. Arenev ühistegevus ja ettevõtluse populaarsuse kasv maapiirkondades ning mitmekesiste rohelisemate ärimudelite, sh mikrolahenduste tekkimine, annavad võimaluse kliimamuutuseid leevendada ja nendega paremini kohaneda. Tarbijate ja tootjate ning ühiskonna keskkonnateadlikkuse kasv toob kaasa mahe- ja keskkonnasõbralike toodete nõudluse suurenemise.

Kasvav ja ebahütlane surve ressursidele ja maakasutusele võib põhjustada negatiivset keskkonnamõju ning ressurside kättesaadavuse vähenemist ja seeläbi hindade tõusu. Ohuks on kliimamuutustega kaasnev ekstreemsete ilmastikunähtuste sagenemine, võõrliikide, taimekahjustajate ja -haiguste levik. Ambitsioonikate kliimaeesmärkide seadmisega EL-s võib kaasneda tootmise liikumine riikidesse, kus neid eesmarke koos rangemate meetmetega seatud ei ole, millega kaasneb süsinikulekke oht.

Kliimamuutuste leevendamisel on oluline rakendada meetmeid, mis aitavad kaasa süsiniku sidumisele. Muldade orgaanilise süsiniku varu säilitamist soodustavate põllumajanduspraktikate levik on seni olnud ebapiisav. Metsade raiejärgne uuendamine erametsades ei ole piisav metsade efektiivse süsiniku sidumise seisukohalt. Vaatamata sellele on metsa maapealse ja maa-aluse osa biomassi süsinikuvaru ning metsamulla süsinikuvaru suurenenud.

4.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE

(Erieesmärgi all identifitseeritud vajadused, mis tulenevad SWOT-analüüsist, on esitatud nende prioriteetsuse järjekorras)

Vähendamaks survet keskkonnale, on vaja oluliselt enam teadmisi kliimamuutuste ja põllumajanduse vastastikusest mõjust. Vajalik on nii riigisisesele kui ka rahvusvahelisel tasandil aktiivselt tegeleda KHG ja õhusaasteainete hindamise metoodika ja andmete täpsustamisega ning vastava seire parendamisega.

Kliimaeesmärkide saavutamiseks ning põllumajandussektori konkurentsivõime hoidmiseks tuleb eelistada keskkonnasäästlikku tootmist, investeeringuid keskkonnasäästlike ja innovaatiliste tehnoloogiate rakendamiseks ja ringbiomajanduse põhimõtetele tuginevaid lahendusi.

Soodustada tuleb uute ja innovaatiliste biomajanduslike klastrite ja rohelisemate ärimudelite kasutusele võtmist. Põllumajandustootjate kompetentsid kliimateadlike uute tehnoloogiate, teadustulemuste, digilahenduste ja muude valdkondade osas vajavad pidevat täiendamist. Energia-, ressursi- ja keskkonnasäästlike lahenduste väljatöötamine eeldab uute teadmiste loomist ning teadustulemustel põhinevate uudsete lahenduste kättesaadavust ja ajakohase info sihtgruppideni viimist terviklikult toimiva AKISe kaudu.

Vaja on suurendada muldade süsiniku sidumist. Sellele aitaks kaasa turvas- ja turvastunud põllumuldade rohumaa alla viimine ja rohumaana hoidmine ning asjakohastel juhtudel nendel aladel veerežiimi kohandamine, samuti mineraalmuldadel orgaanilise süsiniku varu suurenemist soodustavate kultuuride kasvatamine ja maaharimispraktikate viljelemine. Hapestunud muldade neutraliseerimisel on tõendatud positiivne mõju süsiniku sidumisele mullas, selle potentsiaali realiseerimiseks tuleb soodustada põllumuldade lupjamist. Raiesmikke on vaja uuendada puuliikidega, mis aitavad süsinikku paremini siduda.

Kliimamuutustega suureneb ekstreemsete ilmastikunähtuste sagenemine. Seetõttu vajavad maaparandusinvesteeringud jätkuvat tuge, maaparandustööde planeerimisel ja elluviimisel tuleb arvestada kliima ja keskkonna eesmärkidega. Järjest enam suureneb vajadus soodustada veerežiimi kahepoolset reguleerimist, mis võimaldab kasutusel olevat veeressurssi tõhusamalt säästa, saagipotentsiaali ära kasutamiseks ja ebasoodsate ilmaolude riski maandamiseks on vajalikud ka niisutusinvesteeringud.

Kliimamuutuste leevendamisel ohtlike taimekahjustajate leviku takistamiseks on oluline rakendada tõhusat taimetervise kontrolli. Järjest enam suureneb vajadus kehtestada kahjustajate leviku ennetavad meetmed nii riikliku seadusandluse ja järelevalve tasemel kui ka ettevõtjate suurema vastutuse võtmise kohustusega.

Sordiaretus peab arvestama kliimamuutustega ja uute Eestisse jõudvate taimekahjustajatega, samuti tarbija muutuvate nõudmiste ja vajaduste ning biomajanduse suundadega.

5. ERIEESMÄRK – EDENDADA SÄÄSTVAT ARENGUT JA SELLISTE LOODUSVARADE TÕHUSAT MAJANDAMIST NAGU VESI, MULD JA ÕHK

5.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST

Põllumajanduse maakasutus on Eestis pigem ekstensiivne: üle 20% põllumajandusmaast on mahetootmises, keskmine loomkoormus on madal ning piirkonniti on rohuvaadel suur osakaal. Erodeerunud ja erodeerumisohuga muldade osakaal on väga väike, eri tüüpi erosioon esineb Eestis üksnes lokaalselt. Metsade ja põldude vaheldumine, veekaitsevööndid, mitmekesiste põllukultuuride kasvatamine läbi viljavahelduse ja liblikõieliste laialdane kasvatamine aitab vältida erosiooni, toitainete leostumist ning muldade kurnamist. Teadus- ja haridustegevus mulla valdkonnas on heal tasemel, agrookeemiliste analüüside tegemise võimekus on hea, olemas on andmed mulla tüüpide ja viljakuse kohta.

Kuigi põllumajandustootjatel on võimalus saada ülevaadet muldade agrookeemilistest omadustest, ei tehta majandamisotsuseid sageli neist lähtuvalt: väetisi ei kasutata alati tasakaalustatult, täppisväetamine ei ole väga levinud ning lämmastikväetisi kasutatakse kohati ebaefektiivselt. Leostunud taimetoitainete tõttu on intensiivsema tootmisega piirkondades nitraatide sisaldus põhjavees hakanud taas kasvama, osa järvi ja rannikumeri on endiselt eutrofeerunud. Viimastel aastatel on täheldatud kohatist taimekaitsevahendite jääkide piirnormide ületamist ning kasvu põhja- ja pinnavees. Piirkonniti on probleemiks muldade hapestumine ja hapestunud muldade ebapiisav neutraliseerimine, samuti orgaanilise aine vähenemine põllumuldades ning kohatine muldade tihenemine.

Eesti õhukvaliteet on üldiselt hea, siiski tuleb tähelepanu pöörata ammoniaagiheite vähendamisele. Seni on ammoniaagiheidet vähendavaid praktikaid nagu sõnnikuhooldlate katmine ja sõnniku sisestuslaotuse kasutamine, rakendatud vähe. Põllumajandustootjad on üha teadlikumad oma tegevuse keskkonnamõjust, ent otsuste tegemisel ei kasuta nad piisavalt olemasolevaid teadmisi. Keskkonnanõuande saamiseks ei ole harjutud kasutama konsulentide abi, osati on selle põhjuseks keskkonnaalase nõuande puudus. Keskkonnanõuandlikumat tootmist takistab ka ebapiisav teave erinevate tehnoloogiate ja praktikate keskkonnamõjust, samuti on keskkonnaseire ja statistilised andmed ebaregulaarsed ja ebapiisavad. Keskkonnakaitseliste investeeringute nappust näitab sõnnikuhooldlate ebapiisav maht ja maaparanduslike keskkonnanõuandlike vähene hulk.

Tihenev konkurents ja hinnasurve odavalt toota on tootmist kohati oluliselt intensiivistanud. Survet põllumuldadele suurendavad ka põllumaadele rajatavad elamurajoonid, teed, tootmishooned, kaevandused jms. Kliimamuutustest tingitud ilmastiku muutlikkuse kasv ja äärmuslikud ilmastikutingimused tekitavad piirkondlikult veepuudust või liigniiskust ning agrotehnoloogia, sh väetamise planeerimine võib minna keerukamaks. Prognoositud taimekahjustajate ja -haiguste leviku suurenemine, uued haigused ja kahjurid ning invasiivsed võõrliigid võivad tuua kaasa taimekaitsevahendite kasutuse kasvu.

Piisava maa- ja veeresursi tõttu on meil võimalus ekstensiivsemalt ja veevarusid ohustamata toota. Ühiskonnas kasvab huvi keskkonnaseisundi vastu ja see võib anda turueelise keskkonnasõbralikele toodetele, mille eest tarbijad on valmis maksta kõrgemat hinda. Lahendus võib olla eelkõige innovaatiliste ja keskkonda säästvamate tehnoloogiate (näiteks biogaasi tootmine või muu sõnniku töötlemine) arengus, huvi nende kasutamise vastu kasvab. Digitehnoloogia areng annab võimaluse parandada andmete kättesaadavust ja kasutamist, arendada väetamis- ja taimekaitsealaseid soovitusi, e-põlluraamatuid, bilansikalkulaatoreid jmt.

5.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE

(Erieesmärgi all identifitseeritud vajadused, mis tulenevad SWOT-analüüsist, on esitatud nende prioriteetsuse järjekorras)

Tuleb aidata kaasa pinna- ja põhjavett säästvate põllumajanduspraktikate kasutamisele (talvine taimkate, vahekultuurid (püüdekultuurid), puhvervööndid, maaparanduslikud keskkonnakaitserajatised, püsirohuma osakaalu suurendamine tundlikel aladel, täppisviljelus, sõnniku keskkonnasäästlik hoiustamine ja laotamine, toitainebilansside tegemine, integreeritud taimekaitse jms).

Hapestunud muldadega põllumajandusmaa tootmispotentsiaali tõstmiseks ja süsiniku sidumise potentsiaali realiseerimiseks tuleb senisest enam leida võimalusi nende neutraliseerimiseks.

Keskkonnale avalduva surve vähendamiseks tuleb soodustada keskkonnahoidlike tehnoloogiate kasutuselevõttu, vajalikud on toetuskeemid keskkonnavalastele investeringutele. Eelkõige tuleks toetada täppisviljeluse tehnoloogiat, sõnnikuhoidlate ehitamist ja renoveerimist ning maaparanduslike keskkonnakaitserajatiste ehitamist.

Tuleb arendada keskkonnavalast nõustamist. Senisest tõhusamalt tuleb tutvustada taimekaitsevahendite ja väetiste kasutamist reguleerivate õigusaktide nõudeid, keskkonnasäästlikke agronoomilisi võtteid ja tehnoloogiaid, sh digilahendusi. Vajalik on e-põlluraamatu rakendamise ja laialdase kasutuse soodustamine.

Vastavalt õhusaasteainete heitkoguste vähendamise riiklikule programmile aastateks 2020-2030 peab Eesti riik tegelema programmist tulenevate nõuete ja meetmete rakendamisega. Õhukvaliteedi eesmärkide saavutamiseks ja valdkondlike rahvusvaheliste kohustuste täitmiseks peab mh eelistama investeringuid mittetootlikkesse ammoniaagiheidet vähendavatesse tehnoloogiatesse nagu sõnnikuhoidlate katmine ja sõnniku sisestuslaotus.

Põllumajandustootjaid tuleb jätkuvalt motiveerida mullaanalüüsi näitude jt mullaandmetega ning mullaprotsesse mõjutavate teguritega arvestama. Soodustada tuleb toitainete kadu ja erosiooni vältivate tehnoloogiate ja viljeluspraktikate kasutamist. Mullaviljakuse parendamiseks, sh optimaalse fosfori- ja kaaliumisisaldusega põllumuldade osakaalu suurendamiseks on vajalik soodustada väetiste, sh loomakasvatuses tekkiva sõnniku tõhusat kasutamist.

Avalikkusele tuleb tagada piisav ja usaldusväärne info põllumajanduse mõjust keskkonnale. Suurenema peab võimekus seirata ja analüüsida kogutud andmeid põllumajanduse keskkonnasurve kohta ning nõuete järgimise üle järelevalvet teostada. Kvaliteetne informatsioon peab võimaldama probleemkohtade tuvastamist ning senise tegevuse tulemuslikkuse hindamist.

Eeltoodud vajaduste jaoks on oluline AKISE terviklik toimimine. Säästva arengu edendamiseks vajalike lahenduste väljatöötamine eeldab uudsete teaduspõhiste lahenduste kättesaadavust ja ajakohase info sihtgruppideni viimist. Kuna põllumajandustootjate kompetentsid uute tehnoloogiate, teadustulemuste ja digilahenduste osas vajavad pidevat täiendamist, tuleb jätkata innovatsiooni ja teadmussiirde toetamist, lisades paindlikkust ja täiendavaid võimalusi teemaderingi ja sihtgruppide osas.

6. ERIEESMÄRK – PANUSTADA ELURIKKUSE KAITSESE, EDENDADA ÖKOSÜSTEEMI TEENUSEID NING SÄILITADA ELUPAIKU JA MAASTIKKE

6.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST

Põllumajanduskeskkonna hea seisundi säilitamist ja parendamist ning mitmekesise maastiku väärtustamist võimaldab põllumeeste ja ühiskonna kasvav keskkonnateadlikkus. Suurenev huvi ohutu, kvaliteetse ja tervisliku toidu järele toob kaasa suurema tähelepanu ja nõudluse keskkonnahoidlikult toodetud põllumajandustoodangu järele. Kasutatavate tehnoloogiate järjepidev arendamine ning uute digilahenduste ja -andmete praktikasse rakendamine annab võimaluse keskkonnasäästlikkuse suurendamiseks põllumajanduses. Samas võib toidunõudluse kasv maailmas avaldada survet keskkonnameetmistele ja põllumajandusliku maakasutuse mitmekesisusele. Hea keskkonnaseisundi säilimisele on ohuks kliimamuutus ning erakorraliste ilmastikunähtuste sagenemine.

Eestis on olemas säästlikuks toidu tootmiseks ja ökosüsteemiteenuste säilitamiseks piisav maa- ja veeressurss. 2018. aastal oli Eestis kasutuses ligikaudu 1 miljon hektarit põllumajandusmaad, millest enam kui 30% moodustasid püsirohumaad. Põllumaal on suurenenud teraviljade kasvupind ning suurenevas on ka liblikõieliste, sh kaunviljade kasvupind. Järjepidevalt suureneb mahepõllumajandusliku tootmise pind ja ettevõtete arv ning ligikaudu 50% põllumajandusmaast on hõlmatud põllumajanduskeskkonna toetustega. Kuigi maakasutus on Eestis üldiselt ekstensiivne, on põllumajanduse intensiivistumine kasvatamas survet mõnede ökosüsteemi teenuste, näiteks vee, mulla, õhu heale seisukorrale.

Aastatel 2012–17 on Eestis esinenud mesilaste hukkumise juhtumeid, kuid eeldusel, et tagatud on põllumajandusmaastiku maakasutuse mitmekesisus, integreeritud taimekaitse rakendamine ning nõuetekohane taimekaitsevahendite kasutamine, on tolmeldajatel Eestis üldiselt soodsad tingimused. Põllumajandusmaastike kimalasenäitajad olid perioodil 2009–2017 stabiilsed ja mõnel juhul isegi nõrgalt kasvava trendiga, millele on ilmselt kaasa aidanud keskkonnameetmete nõuded. Seevastu põllulindude indeksi väärtus on ajavahemikul 1983–2018 üldise trendina langenud. Lindude näitajaid mõjutavad lisaks põllumajanduslikule tegevusele ka muud tegurid, näiteks kisklus.

Eestile on iseloomulik mitmekülgne ja piirkonniti erinev põllumajandus- ja metsamaastik ning heal tasemel elurikkus. Elurikkust ja mitmekesisust suurendavaid maastikuelemente (põllusaared, hekid, puude read, üksikud puud, pärandkultuuriobjektid, kraavid, tiigid ja kiviaiad) on Eesti maastikus üldiselt rahuldavalt, aga peamistes põllumajanduspiirkondades on nende hulk liialt väike ning suured üksteise kõrval asetsevad maastikuelementideta põllualad vähendavad oluliselt elurikkust ning ümbritsevate loodusalade sidusust.

Eestis on määratletud Natura 2000 alad, mis on osa üleeuroopalisest kaitstavate alade võrgustikust. Kaitstavatel aladel on poollooduslike koosluste pindala 60 tuhat hektarit. Keskkonnameetmete abil hooldatakse sellest ligi pool, kuid kuna nendel aladel kehtivad piirangud, näiteks hilisem niitmise algusaeg ja üleskündmise keeld, siis on vaatamata toetuste maksmisele huvi neid majandada jätkuvalt tagasihoidlik. Samuti ei ole piisavalt väärtustatud muude liigirikaste ja loodusliku taimestikuga rohumaade säilitamine ja mõnede kariloomade, näiteks piimalehmade karjatamine. Metsamaast on Natura 2000 alaga hõlmatud 17%. Natura 2000 aladel on erametsamaad kokku ligikaudu 90 tuhat ha, kuid elurikkuse kaitse-eesmärki täidab samuti ligikaudu 20 tuhat ha erametsamaad väljaspool Natura 2000 alasid.

Eesti geograafiline paiknemine ja looduslikud tingimused võimaldavad tegeleda taime- ja loomakasvatusega. Mitmekesisuse suurenemisele aitab kaasa eri põllumajanduskultuuride viljelemise kasv ning asjatundlikult suunatud tõu- ja sordiaretus. Probleemiks on vähene huvi geneetiliselt oluliste, kuid majanduslikult vähemtulusate sortide kasvatamise ja tõugu pidamise vastu.

Eestis on loodud põllumajanduse nõuandesüsteem ning toetatakse teadus- ja arendustegevust, teadmussiiret ning innovatsiooni. Riik toetab eelkõige avalikele hüvedele suunatud individuaalnõustamise teenust, vaatamata sellele on probleemiks spetsiifilise keskkonnanõuande puudus. Piisavalt ei ole teadmisi kliimamuutuste ja põllumajanduse vastastikusest mõjust ning maastike, elurikkuse ja ökosüsteemi seisundist ning nende poolt pakutavate teenuste toimimisest põllumajanduses. Kuigi põllumajandustootjad osalevad kohustuslikel keskkonnateemalistel koolitustel, ei ole teadustulemuste jõudmine praktikasse piisav.

6.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE

(Erieesmärgi all identifitseeritud vajadused, mis tulenevad SWOT-analüüsist, on esitatud nende prioriteetsuse järjekorras)

Elurikkuse, sh põllulindude säilitamiseks ja suurendamiseks põllumajandusmaastikel on vajalik toetada elurikkust soodustavate majandamispraktikate kasutuselevõttu ning jätkuvat kasutamist. Poollooduslike koosluste ja liigirikaste rohumaade säilimise tagab loodusega arvestav majandamine. Samuti on oluline elurikkuse säilimine erametsades.

Maastike mosaiiksuse suurendamiseks, elurikkuse ja ökosüsteemi teenuste tagamiseks tuleb soodustada mitmekesist maakasutust ning maastikuelemente. Mosaiiksuse heal tasemel hoidmisele suunatud tegevuste juures tuleb tähelepanu pöörata piirkondade erisustele.

Kultuuripärandi ja geneetilise mitmekesisuse säilimiseks on vajalik toetada kohalikku tõugu loomade pidamist ning kohalike taimesortide kasutuses hoidmist, sh säilitusaretust.

Pinna- ja põhjavee kvaliteedi tagamiseks on vajalik soodustada veekogumeid säästvaid põllumajanduspraktikaid. Muldade kaitseks tuleb soodustada mulla seisundile ja kvaliteedile positiivset mõju avaldavate viljeluspraktikate rakendamist.

Ettevõtetele praktiliste lahenduste väljatöötamine eeldab uute teadmiste loomist ning teadustulemustel põhinevate uudsete lahenduste kättesaadavust ja ajakohase info sihtgruppideni viimist. Põllumajandustootjate ja avalikkuse keskkonnateadlikkuse suurendamiseks ja keskkonnahoidlike lahenduste praktikasse jõudmiseks tuleb jätkuvalt toetada innovatsioonikoostööd, teadmussiirde tegevusi ning edendada keskkonnanõuande kättesaadavust ka spetsiifilistel teemadel. Vähendamaks survet keskkonnale, on vaja oluliselt enam teadmisi kliimamuutuste ja põllumajanduse vastastikusest mõjust, maastike, elurikkuse ja ökosüsteemiteenuste seisundist ja nende pakutavate teenuste toimimisest põllumajanduses ning innovaatiliste, keskkonnasäästlike võtete ja tehnoloogiate kohta. Põllumajandustootjate kompetentsid uute tehnoloogiate, teadustulemuste ja digilahenduste osas vajavad pidevat täiendamist.

7. ERIEESMÄRK – OLLA ATRAKTIIVNE NOORTE PÕLLUMAJANDUSTOOTJATE JAOKS JA SOODUSTADA ETTEVÕTLUSE ARENGUT MAAPIIRKONDADES

7.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST

Põllumajanduslike majapidamiste arv on pidevalt vähenenud peamiselt põllumajanduse kontsentreerumise tagajärjel ning ka nende majapidamiste arvelt, mis ei suuda oma põllumajandusliku tegevusega pakkuda piisavat sissetulekut või kus omanik on vanuse tõttu lõpetanud põllumajandusliku tegevuse. Kuigi alla 35-aastaste juhtide osatähtsus on mõnevõrra kasvanud ning üle 65-aastaste oma vähenenud, ei ole see olnud piisav. Analoogselt teiste arenenud riikidega on ka Eestis noortel madal huvi põllumajandusliku tootmise kui toidutöötlemise erihariduse omandamiseks, samuti ei ole nende erialade töökohad noorte jaoks atraktiivsed. Üheks peamiseks huvipuuduse põhjuseks on sektori madal palgatase.

Põllumajandusliku tegevusega alustamine nõuab üldjuhul suuri investeeringuid tootmisvahenditesse. Piiratud on ka põllumajandusmaa kui peamise tootmisressursi kättesaadavus. Seni on noorte põllumajandusettevõtjate toetamiseks rakendatud toetusmeedet tegevuse alustamiseks, loodud on võimalused finantsinstrumendi soodustingimustel kasutamiseks ning otsetoetuste raames on põlvkondade vahetumist toetatud noorte põllumajandustootjate eritoetusega. Põllumajandusega tegelemisele aitab kaasa ka talupidajate asendusteenistuse võimalus.

Noore inimese otsus maapiirkonda elama ja tööle asuda või ettevõtlusega alustada sõltub mitmest erinevast tegurist, millest riiklik ettevõtlustoetus on ainult väike osa. Kuna põllumajandustegevuse alustamine nõuab sageli suuri investeeringuid ning aja- ja tööjõuressursi, peaksid täidetud olema paljud muud maapiirkonda elama ja tööle asumise eeltingimused. Piirkonnas peavad olema kättesaadavad vajalikud teenused nagu arstiabi, kool, laste huviringid ja muud vabaaja veetmise võimalused jne, kuid ka võimalus soodsatel tingimustel soetada või renoveerida elukoht. Soodsa taustsüsteemi loomine nõuab tihedat koostööd nii riiklikul kui kohaliku omavalitsuse tasandil.

7.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE

(Erieesmärgi all identifitseeritud vajadused, mis tulenevad SWOT-analüüsist, on esitatud nende prioriteetsuse järjekorras)

Põllumajandusliku tegevusega alustava noore ettevõtja toetus koosmõjus ligipääsuga soodsale kapitalile läbi finantsinstrumendi ning otsetoetuste raames põlvkondade vahetuse toetamine on noorte põllumajandusse suundumisele positiivset mõju avaldanud, mistõttu nende meetmetega on vajalik ka edaspidi jätkata.

On vaja luua eeldused, mille abil lisanduks põllumajandus- ja toidusektorisse ning maaettevõtlusesse uusi osalejaid ning mis lihtsustaks nende ettevõtlusega alustamist ja arengut. Selleks tuleb parandada noorte põllumajandustootjate seni piiratud ligipääsu põllumajandusmaale. Nii noorte põllumajandustootjate kui alustavate mikro- ja väikeste töötlemisüksuste puhul on oluline suurendada ligipääsu kapitalile, kasutades selleks finantsinstrumentide võimalusi.

Et maapiirkonna elanikkond oleks aktiivne ja elujõuline, tuleb luua meetmed, mis toetavad ja aitavad arendada maapiirkonnas kasvava lisandväärtusega mitmekesist ettevõtlust. Vaja on toetada põlvkondade vahetust mitte üksnes põllumajanduses, vaid maasettevõtluses tervikuna ja seda nii perekondade siseselt kui ka ettevõtete juhtimise tasandil. Edaspidi tuleb noortele ettevõtjatele, eriti põllumajandustoomise valdkonnas, senisest enam tuge pakkuda läbi nõuandeteenistuse või mentorprogrammide, mis tagaksid praktilised teadmised ettevõtte igapäevaseks juhtimiseks. Kättesaadav peab olema talupidajate asendusteenistuse võimalus. Oluline on samas kaasa aidata töö- ja ümberõppevõimaluste loomisele maapiirkonna kõigis vanusegruppides, et soodustada ettevõtluse arengut. Et maapiirkonnas oleks tagatud vajadustele vastavate teenuste kvaliteetne kättesaadavus, on tarvis tugevdada kodanikuühenduste, ettevõtete ja kohalike omavalitsuste koostööd ja nende tegevuste koostööd.

Noortele tuleb luua astmeline tugisüsteem maapiirkonda elama asumise ja ettevõtlusega alustamise igaks etapiks. Riigi ja kohaliku omavalitsuse koostöös tuleb luua soodne elukeskkond, mis motiveeriks noori maapiirkonda suunduma. Noori tuleks toetada eluaseme soetamisel ja renoveerimisel ning tagada, et vajalikud teenused oleksid piirkonnas kättesaadavad. Sama oluline on tagada ka jätkuv taristu arendamine, mis loob eeldused nii uute ettevõtete tekkeks kui olemasolevate efektiivsemaks majandamiseks. Kiire interneti- ja transpordiühendus võimaldab paindlikumat tööaega ning kaugtöö tegemist, mis võib olla lisastiimuliks maale elama asumisel. See omakorda annab võimaluse soovi korral alustada töö kõrvalt ka ettevõtlusega, millest hilisemas perioodis võib välja areneda toimiv ja piisavat sissetulekut tagav ettevõtte.

Eeltoodud vajaduste jaoks on oluline AKISE terviklik toimimine. Noorte põllumajandustootjate jaoks aitab maapiirkondade atraktiivsust tõsta innovaatiliste teaduspõhiste lahenduste olemasolu. Kuna uued tehnoloogiad, teadustulemused ja digilahendused on pidevas arenemises, tuleb jätkata innovatsiooni ja teadmussiirde toetamist, lisades paindlikkust ja täiendavaid võimalusi teemaderingi ja sihtgruppide osas.

8. ERIEESMÄRK – EDENDADA MAAPIIRKONDADES TÖÖHÕIVET, MAJANDUSKASVU, SOOLIST VÕRDUST, SOTSIAALSET KAASATUST JA KOHALIKKU ARENGUT, SEALHULGAS BIOMAJANDUST JA SÄÄSTVAT METSAMAJANDUST

8.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST

Paljud EL-i, sh ka Eesti, maapiirkonnad seisavad silmitsi struktuursete probleemidega, nagu ettevõtete madal investeerimis- ja arenemisvõimekus, atraktiivsete töökohtade vähesus, oskuste nappus, lisatööjõu vajadus mahukate igapäeva- ja hooajaliste tööde tegemiseks, sotsiaalne ebavõrdsus ja vähenenud kaasatus ning teenuste kehv kättesaadavus. Eestis on regioniti üsna suured majanduslikud arenguerinevused. Rahvastik ja aktiivsem majandustegevus koondub jätkuvalt suurematesse linnapiirkondadesse. Kuigi ettevõtlusaktiivsuse erinevused kahe peamise tömbekeskuse ja muu Eesti vahel on tervikuna vähenenud, on mitmes juba varasemalt madalama ettevõtlusaktiivsusega piirkonnas uute ettevõtete juurdekasvu tempo keskmisest aeglasem. See viitab, et ettevõtlusaktiivsuse suurenemist takistavad piirkonnaspetsiifilised tegurid ning ettevõtluse arendamisel võib nende piirkondade puhul olla kasutamata potentsiaali.

Põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstuse sektoril on Eesti majanduses oluline roll, varustades ühiskonda esmatoodete ja toiduga ning pakkudes avalikke hüvesid läbi põllu- ja metsamaa säästliku ja keskkonnasõbraliku kasutamise. Kui aastatel 2016 ja 2017 iseloomustas Eesti majandust kiire kasv, siis nüüdseks on majanduskasvu tempo aeglustunud. Majandussektoritest panustab Eestis loodud lisandväärtusesse kõige enam teenindussektor – 70%, tööstuse ja ehituse panus jääb alla 30% ning põllu-, metsamajanduse ja kalanduse osatähtsus on 3–4%. 78% põllumajanduse, metsamajanduse ja kalanduse, 37% tööstuse ja ehituse ning 19% teenuste poolt loodavast kogulisandväärtusest toodetakse väljaspool Harju- ja Tartumaad.

Elanike vanuselise struktuuri poolest iseloomustab maapiirkonda, et tööturult vanuse tõttu välja langevate inimeste arv on suurem kui sinna sisenevate noorte arv ning kui linnapiirkonnas 20–40 aastaste elanike arvu osatähtsus sama vanusegrupi üldarvus kasvab, siis maapiirkonnas see kahaneb. Elanike vähesus piirab elu- ja ettevõtluskeskkonna kestlikku edendamist. Aastaks 2030 on prognoositud, et Eesti rahvaarv kahaneb võrreldes 2019. aastaga 5%. Noorte vanuses 21–40 arvuline vähenemine on prognooside kohaselt tunduvalt suurem, 20% tänase sama vanusegrupi üldarvust. Regionaalses mõttes kasvavad ainult suuremad linnad ja neid ümbritsevad piirkonnad, seda tänu sisserändele, mitte elanikkonna loomulikele muutustele. Liigutakse eelkõige sinna, kus teenused on paremini kättesaadavad, sissetulekud suuremad ning enam atraktiivseid töökohti. Sotsiaalmajandusliku arengu seisukohast on kõige haavatavamad ja mõjutatavamad rahvaarvu muutuste suhtes maapiirkonnad, eriti keskustest kaugemal asuvad ja väiksema asustustihedusega maapiirkonnad, kus elanike sissetulekud on oluliselt madalamad võrreldes linnalise asustuspiirkonnaga.

Suurimaks tööandjaks on maapiirkonnas teenindussektor, pakkudes tööd 61%-le hõivatutele, järgneb 31%-ga tööstus- ning 8%-ga primaarsektor. Primaarsektori hõive languse on tänaseks maa-asulates kompenseerinud tertsiaarsektor, kus hõivatute osatähtsus on ületanud juba üle poole kogu nende sektorite hõivest. Tulenevalt primaarsektori hõive jätkuvast vähenemisest sõltub maapiirkondade majanduslik areng ja jätkusuutlikkus üha enam kõrget lisandväärtust loovate töökohtade kättesaadavusest ning tugevatest ja toimivatest kohalikest kogukondadest.

Muutused Eesti haldussüsteemis, sh kohalike omavalitsuste rolli võimendamine teenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi ning piirkondade potentsiaali täieliku realiseerimise tagamiseks,

mõjutavad oluliselt kohalikku elu ning suurendavad vajadust aktiivsete ja ühtehoidvate kohalike kogukondade järele. Aktiivsete kohalike kogukondade tegevust on soodustanud kohalikul algatusel põhinev alt üles lähenemisviis (LEADER-lähenemine), mis on osutunud tõhusaks vahendiks kohaliku suutlikkuse ja sotsiaalse kaasatuse suurendamisel, kestliku ja mitmekesise elukeskkonna tagamisel, vaesuse vähendamisel ja töökohtade ning innovatsiooni loomisel maamajanduses. Aktiivsed ja ühtehoidvad kohalikud kogukonnad loovad eeldused inimeste (sh noorte) maale elama asumiseks ja seal ettevõtlusega tegelemiseks.

Maapiirkonna elujõulisuse tagamisel on olulisel kohal maaelu kuvand ja maaeluga arvestamine (*Rural Proofing*). Positiivse maine võtmesõnad on edukad tööandjad ja hea palgaga töökohad. Selleks, et elu- ja ettevõtluskeskkond maal oleks atraktiivne, peavad maapiirkonna erisustega arvestama ning sealsesse arengusse panustama nii põllumajandus-, kalandus- kui ka teised poliitikavaldkonnad ning tegevussuunad.

Suureks väljakutseks on sotsiaalse ja materiaalse heaolu tagamine ja ühtlustamine linnapiirkonna tasemega. Vähene investeerimisvõimekus mõjutab aga ettevõtete tegevuste laiendamist, kasvamist, arenguvõimaluste realiseerimist ning suutlikkust kohaneda väljakutsetega ja maandada riske. Tulenevalt Eesti kapitaliturgude iseloomust ei ole väikese ja keskmise suurusega ettevõtjatel piisavat ligipääsu alternatiivsetele rahastusallikatele. Tagatise puudumine või ebastabiilsed rahavood tähendavad, et krediitdiasutuste vahendatav laenuraha on raskesti kättesaadav. Finantsinstrumendid on üheks võimaluseks leevendada nimetatud turutõrkeid ning rahastada tootlikke investeeringuid.

Majanduskasvu tagamiseks ja globaalses konkurentsivõime eeltingimuseks on toodangu kõrge kvaliteet, uuenduslikkus ning keskkonnasõbralikkus. Tarvis on teha rohkem koostööd, kasutada viimaseid teadussaavutusi ja võtta kasutusele parimaid tehnoloogiaid. Maapiirkonnas majanduskasvu kestlikuks tagamiseks on oluline seal tegutsevate väikeettevõtete konkurentsivõime suurendamine läbi kõrgemat tootlikkust tagavate tehnoloogiate rakendamise, suuremat kasumlikkust võimaldavate uute toodete ning teenuste turule toomise ja kliendibaasi laiendamise lähipiirkonnast kaugemale asuvatele turgudele. Uusi hästi tasustatud töökohti on võimelised looma eelkõige kasumlikud, arengule orienteeritud ja hästi juhitud ettevõtted.

Biomajanduse potentsiaali kasutamisel on nii kestlik põllumajandus kui ka metsandus strateegilised sektorid. Eesti suur potentsiaal biomajanduse valdkonnas on hetkel alakasutatud. Näiteks kui rahalises vääringus ekspordib Eesti puidutööstus kõrge lisandväärtusega puitu, siis koguseliselt ületab töötlemata või vähe töödeldud puit muid puidutooteid oluliselt. Ringbiomajandus ja taastuvate energiaallikate kasutuselevõtt on võtmevaldkonnad, mis suudavad tagada majanduskasvu maapiirkonnas ning töökohtade loomise ja säilitamise ka väljaspool põllumajandust. Seejuures on vajadus uudsete süsteemsemate väärtusahelate tekkeks ning tuleb teadvustada ökosüsteemi teenuste, mh metsa kõrvalkasutuse olulisust eeltoodud võtmevaldkondade toimimisel. Tähtsal kohal on ringbiomajanduse, sh jäätmete ja kõrvalsaaduste kasutamine ja taastuvenergia lahendused, tooraine astmeline kasutamine ehk biomassi kaskaadkasutus, kuna biomassi kogus on piiratud. Üha olulisem on erinevate sektorite kombineerimine ning ressursitõhususe kasv.

Eesti erametsad paiknevad enamasti liigniisketel maadel ja nendele juurdepääs on puudulik. See avaldab mõju kasvava puidu kvaliteedile, kuna väheneb puistute tootlikkus läbi väiksema juurdekasvu ja halvema uuenemise, mis omakorda suurendab tormikahjustuste ohtu. Samuti on metsateede halb olukord probleemiks metsa majandajatele ja kasutajatele, mh põhjustavad metsamasinad suuremaid pinnasekahjustusi.

8.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE

(Erieesmärgi all identifitseeritud vajadused, mis tulenevad SWOT-analüüsist, on esitatud nende prioriteetsuse järjekorras)

Atraktiivsete ja hästi tasustatud töökohtade loomiseks tuleks soodustada lisandväärtust loovate majandustegevuste ja -valdkondade arendamist ning luua ettevõtjatele võimalused turutõrgete leevendamiseks, investeerimisvõimekuse suurendamiseks ja käibekapitalile paremaks juurdepääsuks. Ettevõtjate konkurentsivõime tugevdamiseks on vajalik tõsta ettevõtjate teadlikkust, motivatsiooni ja võimekust ettevõtte arendamiseks, uute tehnoloogia kasutusele võtmiseks, tootearendusega tegelemiseks, teadmiste ja oskuste taseme kasvatamiseks ning uutele turgudele minekuks. Tuleb luua võimalused ka väikeste kohalike biorafineerimistehaste loomiseks.

Oluline on säilitada ja arendada olemasolevat tugevat ja aktiivset kogukonda, viies üha enam otsustusõigust kohalikele tasandile. Lisaks maaelu- ja kalanduspoliitikale tuleb suurem otsustusõigus anda kohalikele kogukondadele ka muudes poliitikates. Suuremat tähelepanu tuleb pöörata maaelu ja kohaliku kogukonna terviklikule nutikale toimimisele, mille tagamiseks tuleb maapiirkondades jätkuvalt toetada innovatsiooni ja digitaliseerimist läbi LEADER-lähenedamise ning toetada uusi kogukondi liitvaid algatusi (nt arukad külad).

Ettevõtluse arendamise tarvis on suuremat paindlikkust ja teadustulemustel põhinevate uudsete lahenduste kättesaadavust ja ajakohase info sihtgruppideni viimist. Jätkata tuleb innovatsiooni ja teadmussiirde (sh nõuandeteenus) toetamist, lisades paindlikkust ja täiendavaid võimalusi teemaderingi ja sihtgruppide osas ning tagada AKISE terviklik toimimine.

Maapiirkonna ettevõtetele ja kohalikele kogukonnale on oluline tagada juurdepääs kiirele andmesidele ja soodustada kaasaegsete infotehnoloogiliste võimaluste tõhusamat kasutusele võtmist. Sünergia loomise, kompetentsi kasvatamise ja efektiivsuse tagamise seisukohast tuleb suuremat tähelepanu pöörata maapiirkonna taristu arendamisele ning sealsete tõmbekeskuste terviklahenduste edendamisele, nt valdkondade ülesed digilahendused teenuste kättesaadavuse parendamiseks või kiire internetiühendusega väikeettevõtete ühiskasutuseks oleva taristu loomine koos nõustamisteenuse kasutamise võimalusega, nõ digital hub'i laadsete algatuste edendamine. Vähese teadlikkuse tõttu on oluline panustada maaelu positiivse kuvandi säilitamisele ja propageerimisele ning maaeluga arvestamise (Rural Proofing) süsteemi loomisesse tagamaks kõigis maaeluga puutumust omavates poliitikavaldkondades maapiirkondade perspektiivist lähtuv tegutsemine. Edendada tuleb maa- ja linnapiirkondade arengu sidustamist soodustavaid tegevusi, tagamaks piirkondade terviklik areng.

Säästva metsamajanduse seisukohast tuleb suuremat tähelepanu suunata puiduliste ja mittepuiduliste toodete väärimisele, metsa kõrvalkasutusele (ökoturism, metsasaaduste korjamine) ja sellest tulu saamisele läbi kvaliteetsete toodete pakkumise ja tõhusa turunduse. Ringbiomajanduse seisukohast on oluline kasutada ära metsasaaduste töötlemisega kaasnevad jäägid. Erametsaomanikest metsamajandajate konkurentsivõime parandamiseks ja metsade tootlike funktsioonide säilitamiseks tuleks jätkata metsade maaparandustöödega ja metsateede korrastamisega.

9. ERIEESMÄRK – PARANDADA EL-I PÕLLUMAJANDUSE REAGEERIMIST ÜHISKONNA NÕUDLUSELE TOIDU JA TERVISE OSAS, SEALHULGAS SÄÄSTVAL MOEL TOODETUD OHUTU JA TOITEV TOIT, TOIDU RAISKAMINE, LOOMADE HEAOLU

9.1 KOKKUVÕTE SWOT-ANALÜÜSIST

Kõrged loomade tervise ja heaolu standardid kaitsevad inimest ja ühiskonda läbi rahvatervise ning keskkonna riskide vähendamise. Loomade tervise ja heaolu hea tase toetab kasumlikku põllumajandustootmist ning sellest sõltuvad loomade ja loomsete saadustega kauplemise võimalused EL-is ning eksport kolmandatesse riikidesse. Samuti edendatakse loomade tervise poliitikaga häid põllumajandustavasid, mis ennetavad loomahaiguste levikut, vähendavad antimikroobsete ravimite kasutamist ning on vastavuses loomakaitse ja säästva arengu põhimõtetega. Eesti tugevuseks on looduslike ressursside olemasolu ning hea keskkonnaseisund, sh ka hea kohalik söödabaas. Samas kõigub söötade kvaliteet eelkõige keeruliste ilmastikutingimuste tõttu ning tehnoloogilisi võimalusi rakendatakse ebaühtlaselt. Eestis on ajalooliselt tänu soodsale geograafilisele asendile ja tõhusale veterinaarteenusele (nii riiklik veterinaarjärelevalve kui ka veterinaarpraksis) suudetud säilitada hea loomade tervise staatus rahvusvahelist kaubandust mõjutavate eriti ohtlike loomataudide osas. Suurimad riskid uute taudide puhul on kliimamuutused ning globaliseeruv majandus. Võtmeküsimus taudide ennetuses on bioturvalisuse taseme tõstmine farmides ja kehtivate nõuete teadlik rakendamine.

Loomakasvatuse kontsentreerumine tõstab loomataudide leviku riske ning taudipuhangute likvideerimisega kaasnevate kahjude otseseid ja kaudseid kulusid. Intensiivse põllumajandusega seotud taudiriskide maandamiseks on vaja tõsta ettevõtete bioturvalisuse taset ning edendada karjatervise programme. Samuti kaasnevad intensiivse loomakasvatusega tihti suuremad väljakutsed loomadele neile liigiomaste pidamistingimuste tagamisel. Loomade tervise ja heaoluriskid on väiksemad ekstensiivpidamisel. Põllumajandusmaa on Eestis üldiselt ekstensiivses kasutuses ning ligikaudu viiendik Eesti põllumajandusmaast on mahepõllumajanduslikus kasutuses. Samas on loomkoormus ja maakasutus riigisiselt väga ebaühtlase intensiivsusega. Ühelt poolt on ohuks, et ebaühtlus intensiivsemalt kasutatud piirkondades tekitab keskkonnasurvet, teisalt võib osa maast jääda põllumajandusliku kasutuseeta. Samal ajal on ka pestitsiidide müük aastate jooksul suurenenud. Pestitsiidide säästvat kasutamist käsitleva direktiivi eesmärkidest tuleb teavitada nii üldiselt kui ka täiendavate kasutuspiirangute ja vabatahtlike skeemide osas.

Loomapidaja, põllumajandustootjate ühendus või muu isik saab omal kulul algatada nende loomataudide tõrjeprogramme, mille kohta ei ole koostatud riiklikke programme. Siiani ei ole selliseid programme Veterinaar- ja Toiduametile heakskiitmiseks esitatud ning koostööd riigi ja põllumajandussektori vahel tuleb tõhustada. Lisaks loomataudide ennetamisele ja tõrjele vajavad tõstmist loomapidajate teadmised karjatervisest üldiselt, sealhulgas oskused rakendada tõhusat enesekontrollisüsteemi ning ettevõttepõhiseid karjaterviseprogramme. Karja tervis sõltub suurel määral farmi üldisest hügieenitasemest ja rakendatud bioturvalisuse meetmetest. Eestis puudub piisav teadmine ravimite kasutamise seostest karja üldise tervise tasemega. Kuigi antibiootikumiravi määramine peaks põhinema laborist saadud bakterioloogilisel diagnoosil, tehakse seda harva. Puudujääke on teadlikkuses ja vajalike testide kättesaadavuses. Ravimite vastutustundetu kasutamine on üks peamisi põhjuseid mikroobide antibiootikumiresistentsuse (AMR) väljakujunemisel. Ravimiameti ülevaate kohaselt on aastatel 2006-2016 antibiootikumide kasutamine veterinaarseks otstarbeks müüdnud süsteemsete

infektsioonivastaste ainete üldkoguste osas olnud pikalt suurenevas trendis. Murettekitav on mõlema kriitiliselt tähtsa antibiootikumirühma (fluorokinoloonid ja 3.-4. põlvkonna tsefalosporiinid) müüginumbrite jätkuv suurenemine Eestis.

Tarbijate teavituse ja toodete vastava vabatahtliku märgistuse abil on võimalik loomapidamises kasutusele võtta kõrgemaid heaolustandardeid. Vaatamata sellele, et järgitakse taime-, loomaterwise, heaolu ning toidu kvaliteedi standardeid on seniseks nõrkuseks, et tootjate soov rakendada kohustuslikest nõuetest kõrgemaid standardeid on väike. Üks põhjuseid on, et puudub riigipoolne motivatsiooni süsteem.

Tarbijat teadlike tervist toetavate valikute tegemisele suunavad meetmed ei ole täna olnud piisavad, mida kinnitab rahvastiku toitumisuuringu tulemus, mille kohaselt on rasvunud ja ülekaaluliste inimeste hulk kasvanud, seda eriti laste seas. Samas hindasid elanikud oma toitumist 2018. aastal enamasti tervislikuks (73% vastanutest), mis näitab tarbija vähest teadlikkust. Eestis on järjepidevalt uuritud toidumärgistuse lugemist. Näiteks esmakordsel ostul loeb toidu märgistust alati või sageli 73% tarbijatest. Eesti kooli (ka lasteasutuse) juurde kuulub soe tasakaalustatud koolitoit, milles on oma osa ELi koolikavadel. Koolikavad panustavad laste tervislike toitumisharjumuste kujunemisesse.

Järk-järgult on kasvanud mahetoidu tarbimine, vaatamata sellele, et tegemist on tavatoodetest kallima kaubaga. Tarbijad ostavad mahetoitu peamiselt tervislikkuse, aga ka kodumaise päritolu ja keskkonnasõbraliku tootmise tõttu. Kogu toidukaupade jaemüügist moodustavad mahetooted hetkel veel siiski võrreldes teiste ELi liikmesriikidega väga väikese osa, aga arvestades mahemaa rohkust Eestis ja ka aina suuremat nõudlust mahetoodangu järele teistes ELi riikides, on mahepõllumajandusliku tootmise arenguks palju potentsiaali. Mahetöötlemisele spetsialiseerunud tööstuste väikese töötlemismahu tõttu kasutatakse märkimisväärne osa Eesti mahesaadustest tavatoodetele orienteerunud tööstustes tooraineks või eksporditakse töötlemata kujul (tihti kasutamata müügiargumendina mahetunnustust), sh elusloomadena.

Toidu nõudlus maailmas on järjepidevalt kasvav ja tarbijate ootused toidu kvaliteedile üha kõrgemad. Eestis on head eeldused kvaliteetsete põllumajandussaaduste, toidukaupade ja muude tootmissisendite tootmiseks ning ekspordiks. Seda toetavad nii puhas keskkond, hea looma- ja taimeterwise seisund kui ka toimivad järelevalvesüsteemid. Toiduainesektor peab keskenduma nõudlusele põhinevatele tootmismudelitele, tootes eelkõige tarbijate soovidele ning ootustele vastavat toodangut, aga seejuures tagades toidujulgeoleku. Ohuks on, et tarbija ootusi ei tunta ära või ei jõuta nendele piisavalt kiiresti reageerida, kuna muutused on väga kiired. Oluline on oskuste arendamine võimalikult kiirelt, et kohaneda muutuvate turuoludega. Eestis on toidutootmises suur sortiment ning toimub pidev tootearendus. Nõudlusele paremini vastamiseks on võimalus anda põllumajandustoodangule rohkem lisandväärtust, rakendades näiteks ELi kvaliteedikavasid, taotledes toodetele geograafilisi tähiseid või kasutades keskkonnasäästlikke, sh mahepõllumajanduslikke, tootmisviise.

74% Eesti tarbijatest eelistavad osta kohalikku toitu, mis on tarbijate hinnangul värske, usaldusväärne, harjumuspärase maitsega, tervislik ja püsiva kvaliteediga. Enim mõjutab tarbija valikut toote värskus, kvaliteet ja maitse, pisut vähem tervislikkus, lisaainete puudumine, GMOdest vaba, koostis ja soodne hind. Tarbija on hinnatundlik. Iga teine elanik (49%) püüab valida toiduks vähesema suhkrusisaldusega tooteid, kolmandik (32%) väldiks või vähendaks soolasisaldust toodetes. Euroopa Komisjoni valge raamatu (2007) üks eesmärke liikmesriikidele on muuta tervislikud valikud kättesaadavamaks. Üks osa sellest on toidu koostise muutmine, täpsemalt rasva-, soola- ja suhkrusisalduse vähendamine toidus (European Commission, 2007). See on väljakutseks toidukäitlejatele, kes peavad vastama nii tarbija maitse eelistustele kui ka tagama sealjuures toidu ohutuse. Sektori toetamiseks tervist toetavate või

alternatiivsete toitude tootmiseks vajalike toidutehnoloogiate väljatöötamiseks ja innovatsiooni arendamiseks puuduvad spetsiifilised riigipoolsed toetusmeetmed. Tootmistehnoloogia vajab pidevat uuendamist ja arendamist, aga investeerimisvõimekus on madal. Samuti on tööstuste koostöö vähene. Parimate tootmis- ja töötlemistavade edendamine on vajalik, et pikendada kiiresti riknevate toodete säilivusaega ning paremini ühitada nõudlust ja pakkumist läbipaistvuse suurendamise teel. Ressursse on vaja tõhusamalt kasutada ning väärindada. Traditsioonilise tarbimismudeli „tootmine-tarbimine-prügi“ saab asendada ringbiomajandusega. Kodumaist toitu hindab usaldusväärseks 94% tarbijatest. Toidu ohutuse eest vastutavad toidukäitlejad, kes pidevalt seisavad silmitsi uute riskiteguritega nagu karmistunud keskkonnanõuded, sh piirangud toidupakenditele olukorras, kus alternatiivid puuduvad või on väljatöötamisel (nt tervisele ohutud alternatiivid plastist pakendile, toidunõudele jm). Senisest enam tuleb tähelepanu pöörata keskkonناسäästlikule pakendamisele - pakendi innovatsioonile (sh ringlusplast).

Järelevalveasutuste prioriteet on praegu seotud eelkõige otseste rahvatervise riskidega (toidutekkelised nakkushaigused), kuid toidupettuste ning pikaajalise mõjuga riskidega (nt saasteained, lisaained, GMO) on seni tegeletud ebapiisavalt. Alati ei ole tagatud toidukäitlejate jaoks oluline ühetaoline ja piisav järelevalve, mis võib soodustada ebaõiglast konkurentsi ning piirata Eesti võimalusi eksporturgudel tegutsemiseks. Toidupettusega võitlemiseks vajavad kontrollimeetmed kaasajastamist.

Kogu tarneahela lõikes on arenemisruumi toidukadude vähendamise osas. Hinnanguliselt tekib Eestis toidujäätmeid üle 92 tuhande tonni aastas, millest 76% tekib kodumajapidamistes ning ülejäänud toidlustusettevõtetes, toidukauplustes ja toiduainetööstuses, pannes tarbetu koorma keskkonnale läbi ressursside raiskamise ning süsihappegaasi- ja metaaniheitmete. Eesti kodumajapidamistes tekkinud toidujäätmetest ligi kolmandiku (36%) moodustab toidukadu. Toidu raiskamise vältimiseks tuleb eelkõige tegutseda lähtetasandil, vähendades toiduainete kadu ja jääke toidutarneahela (tootmine, töötlemine, turustamine ja tarbimine) igas etapis. Söögikõlblike toiduainete ülejäägi tekkimisel on kõige ratsionaalsem suunata need inimtoiduna ümberjaotamiseks. Toidujäätmete ja toidukao vältimiseks ning vähendamiseks on vaja riiklikku tegevuskava, õigusakte ja programme ning luua sidusus olemasolevate raamdokumentidega.

Eesti põllumajandus- ja toiduvaldkonna ettevõtted on valmis kasutama innovaatilisi lahendusi, kuid oma väiksuse tõttu ei ole neil sageli võimekust tegeleda teadus- ja arendustegevusega ega ligipääsu uudsetele lahendustele. Nõuandesüsteem on killustunud. AKIS, sh nõuandeteenus peaks katma õigusraamistiku muutmisest teavitamise, tegevuskavadest (nt AMR ja säästev taimekaitse), tarbija ootustest, toidu kao vähendamise võimalustest, tootmise planeerimisest vastavalt nõudlusele (sh kvaliteet vs kvantiteet), söödaohutusest, kõrvaltoodetest ja jäätmetest, loomatervisest, taimetervisest, tarbija teadlikkusest, kvaliteediskeemidest ja geograafilistest tähistest teavitamise.

9.2 VAJADUSTE KINDLAKSMÄÄRAMINE

(Erieesmärgi all identifitseeritud vajadused, mis tulenevad SWOT-analüüsist, on esitatud nende prioriteetsuse järjekorras)

Lähtuvalt ühiskonna ootustest eetilisele ning nii inimeste kui loomade tervist ja heaolu toetavale toidutootmisele on vaja rakendada vabatahtlikke kõrgemaid standardeid, kvaliteediskeeme ja programme, mille kaudu parendatakse loomade heaolu, vähendatakse ravimite ning pestitsiidide kasutust ja taudide levikut.

Vajalik on tervist toetavate toidutootmise tehnoloogiate väljaarendamise ning innovatsiooni ja vastavate investeeringute soodustamine (nt reformuleerimine). Selleks tuleb edendada parimaid tootmis- ja töötlemistavasid, näiteks tehnoloogiaid, mis pikendavad kiiresti riknevate toodete säilivusaega. Toidu raiskamist ja toidukadu tuleb vähendada, kuna see on Eestis suur probleem. Vaja on toetada algatusi, mille eesmärk on muuta traditsioonilist tarbimismudelit „tootmine-tarbimine-prügi“ ning juurutada ringbiomajandust. Oluline on keskkonnasäästlik pakendamine, mille juures tuleb pöörata tähelepanu pakendi innovatsioonile ja ka ringlusplastile.

Oluline on tõsta tarbijate teadlikkust tervislikest toiduvalikutest, sh oskust lugeda pakendil või mujal esitatud toidualast teavet. Toidupettusega võitlemiseks tuleb kaasajastada kontrollimeetmeid. Teadlikuid valikuid tegevaks tarbijaks kasvamiseks on oluline varakult koolis ja lasteasutustes puu- ja köögivilja- ning mahetoidu programmi rakendamine.

Eelpool toodud vajaduste rahuldamiseks on oluline terviklikult toimiva AKISE sh teadmussirde ja nõuandeteenuse rakendamine, et teavitada õigusraamistiku muutumisest, tegevuskavadest (nt AMR ja säästev taimekaitse), tarbija ootustest, toidu kao vähendamise võimalustest, tootmise planeerimisest vastavalt nõudlusele (sh kvaliteet vs kvantiteet), toidu- ja söödaohutusest, kõrvaltoodetest ja jäätmetest, loomatervisest, taimetervisest, tarbija teadlikkusest, kvaliteediskeemidest ja geograafilistest tähistest. Ettevõtetele praktiliste lahenduste väljatöötamine eeldab uute teadmiste loomist ning teadustulemustel põhinevate uudsete lahenduste kättesaadavust ja ajakohase info sihtgruppideni viimist. Sektori osapoolte kompetentsid uute tehnoloogiate, teadustulemuste ja digilahenduste osas vajavad pidevat täiendamist.

Mahepõllumajanduslik tootmine peab vastama tarbija suurenevale ootustele, sh tuleb kasutusele võtta täiendavad meetmed mahesaaduste usaldusväarsuse tagamiseks. Soodustada tuleb lühikesi tarneahelaid, geograafiliste tähiste kasutamist ja kvaliteediskeemides osalemist, sh ohustatud tõugu loomade ja kohalikku sorti taimede väärindamiseks.

Vajalik on tagada kolmandate riikide SPS ja kvaliteedinõuete rakendamine, sh ka administratiivne toimimine.